

آموزش و پرورش و
دانش آموزان

جهاد اقتصاد

قسمت دوم

دکتر اکبر حمیدی
مدرس دانشگاه

۲۰

رشد آموزش عالی
دوره ۱۵
شماره ۲
زمستان ۱۳۹۰

۳ برپایی عدالت اجتماعی

عدالت اجتماعی در بعد اقتصادی از نظر اسلام با تأمین زندگی متوسط اجتماعی برای فقرا و جلوگیری از انباشته شدن بیش از حد ثروت در دست اغنیا تحقق می‌یابد. در نظام آموزش و پرورش و در میان دانش‌آموزان باید رسم بر آن باشد که فعالیتها با قناعت و صرفه‌جویی و با کمترین هزینه‌ها صورت گیرند. به خصوص در مراکز محروم و برای جلوگیری از تبعیضها سعی شده است که حرکت سالم اقتصادی صورت پذیرد. به این منظور ضروری است از ظرفیتهای موجود به بهترین شکل بهره گرفته شود، تفاوت‌های منطقه‌ای و یا شهری با روستایی کاهش یابد و روح عدالت‌خواهی در ذهن نوجوانان و جوانان کشور زنده نگه داشته شود.

۴ خودکفایی و اقتدار اقتصادی

مقصود از خودکفایی این است که جامعه بتواند نیازمندیهای خود را در حد بالایی از رفاه تولید کند و ناگزیر به وارد کردن کالا از خارج نباشد. انسان ممکن است بعضی از نیازهای خود را از خارج تأمین کند، به این سبب که هزینه تهیه آنها در داخل کشور بیشتر می‌شود و با وارد کردن آنها، جامعه می‌تواند امکانات خود را در راه مفیدتری به کار گیرد. اما وارد کردن کالایی که در کشور تولید می‌شود، با خودکفایی سازگار نیست، زیرا جامعه قدرت لازم برای تولید آن کالا را دارد. در خودکفایی، توانمندی و اقتدار نهفته است، جامعه خودکفا، روی پای خود ایستاده است. این ایستادگی بدون وجود حیات و نشاط ممکن نیست. قرآن مجید درباره مؤمنان به پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: «كزراع اخرج شطنه فأزره فاستغلظ فاستوی علی سوقه یعجب الزراع لیغیظ بهم الکفار»: مانند دانه‌ای است که شاخ و بال بیرون آورده و (این شاخه‌ها) او را تقویت کرده و در نتیجه آن، گیاه درشت شده، تا آن‌که بر ساقه استوار گردیده، بدان‌گونه که کشاورز را به شگفتی واداشته است (خدا آنان را قوی کرده)، تا به وسیله آنان کافران را به خشم آورد [فتح/ ۲۹].

مضمون این آیه، قدرت یافتن مسلمانان و رسیدن آنان به شکوه و عظمتی است که دشمنان اسلام تاب تحمل آن را ندارند. قطعاً باید این اقتدار هم اقتدار سیاسی، هم اقتدار نظامی، هم قدرت اقتصادی و هم توانمندی فرهنگی باشد. بنابراین، یکی از مهم‌ترین وظایف آموزش و پرورش و به تبع آن دانش‌آموزان در حوزه امور بین‌الملل، جلوگیری از اقتدار

سیاسی-اقتصادی دشمنان است. در این حوزه باند‌های فاسد، دشمنان مردم و انقلاب فرض شده‌اند، زیرا با وابستگی سیاسی و اقتصادی قصد ضربه‌زدن به نظام را دارند. یکی از راه‌های جلوگیری از اقتدار سیاسی-اجتماعی دشمن به یقین خوداتکایی علمی است. این میسر نیست مگر آن‌که آموزش و پرورش با رویکردی جهادگونه همه هم‌وغم خود را مصروف دست‌یابی به قله‌های دانش کند و تنها راه آن نیز مدد جستن از علوم اهل بیت و ترویج اندیشه‌های علمی اولیاءالله است. این دست‌یابی و این ترویج با روش‌های طبیعی و معمول ممکن نیست و باید با جهاد و تلاشی همه‌جانبه و بی‌وقفه صورت پذیرد. تاریخ علم واندیشه در جهان اسلام نشان داده است که هرگاه خود را به این علوم آراسته کرده‌ایم، به علم نافع دست یافته و به سرعت پیشرفت داشته‌ایم.

۵ عدم وابستگی اقتصادی

معنای استقلال، خودکفایی نیست. خودکفایی به این معنی است که جامعه همه نیازهای خود را تأمین کند و نیازی به وارد کردن کالا از خارج نداشته باشد. اما استقلال اعم از این است. یک جامعه مستقل اقتصادی ممکن است به وارد کردن برخی کالاها احتیاج داشته باشد، اما برای تأمین این نیاز به سایر جوامع تکیه ندارد و ناگزیر به باج دادن و سر فرود آوردن نیست، بلکه در روابطی سالم، برخی از محصولات خود را می‌دهد و تولیدات دیگران را می‌ستاند. اما خودکفایی بیش از این است یک جامعه خودکفا می‌تواند همه نیازهای خود را هرچند با هزینه بیشتر تأمین کند، گرچه ترجیح می‌دهد برای بهتر استفاده کردن از امکانات خود و صرفه‌جویی کردن، برخی کالاها را از بیرون وارد کند. در قرآن مجید، از اطلاق برخی از آیات و لازمه برخی دیگر، لزوم استقلال اقتصادی فهمیده می‌شود؛ از جمله: «و لن یجعل الله للکفرین علی المؤمنین سیلاً»: خداوند هرگز برای کافران بر مؤمنین راه تسلطی قرار نداده است [نساء/ ۱۴۱]. اغلب فقهای بزرگ اسلام، برای نفی هرگونه سلطه کافران بر مسلمانان به این آیه استناد کرده و مفاد آن را حکم دانسته‌اند نه اخبار. یعنی، مسلمانان می‌باید کاری کنند که کفار بر آنان مسلط نشوند و هر عملی که منتهی به سلطه کفار شود، نامشروع است. از جمله راه‌های سلطه کفار بر مؤمنین، سلطه اقتصادی است. متأسفانه در این روزگار، سلطه اقتصادی بیگانگان بر مسلمانان

تحقق یافته است و این واقعیت تلخ به دلیل عمل نکردن مسلمانان به مقتضای ایمان است. مطابق مستفاد از این آیه، مؤمنان وظیفه دارند خود را از وابستگیها- از جمله وابستگی اقتصادی- رهایی دهند: «و اعدوا لهم ما استطعتم من قوه»: برای مقابله با آنان (کفار و مشرکان)، آنچه می‌توانید نیرو آماده کنید [انفال / ۶۰].

سایق آیه نشان می‌دهد که درباره جنگ است و طبعاً مهم‌ترین نیرو برای مقابله با دشمن، نیروی نظامی است. اما کلمه «من قوه» هر نیرویی را شامل می‌شود. نیروی اقتصادی برای رویارویی با دشمن از اهمیت برخوردار است. به‌خصوص در جنگهای امروز که قدرت اقتصادی یکی از دو طرف جنگ، در سرنوشت آن نقش بسزایی دارد. جنگهای امروز جنگ لب مرزها و یا اشغالگری به تنهایی نیست. جنگهای امروز جنگهای نرم است که دشمن میلیاردها دلار برای آن سرمایه‌گذاری کرده است. آموزش و پرورش باید بداند که جنگ نرم دشمن باعث جلوگیری از پرورش روح و روان دانش‌آموزان می‌شود و تأثیرات سریع و عمیقی در جان دانش‌آموزان می‌گذارد. مأموریت اصلی و پرورشی آموزش و پرورش، جهاد علیه جنگ نرم دشمن است. مربیان تربیتی که پرچمداران این جهاد در صحنه آموزش و پرورش هستند، می‌باید روح جهادی را در مجموعه و خانواده مدارس زنده کنند و با کسب آگاهیها، مهارتها و تکنیکهای لازم، جهاد نرم را در دانش‌آموزان برانگیزند؛ به گونه‌ای که آنها با خلاقیتها و ابتکارات و عملیات خود بتوانند به‌طور بنیانی با این حربه بجنگند و دشمن را غافل‌گیر سازند. یعنی اصل غافل‌گیر کردن دشمن را در بستر جدید جنگ نرم به کار گیرند.

۶ رشد و پیشرفت

یکی از اهداف اقتصاد اسلامی، ایجاد توسعه و رشد است. این هدف را در راهنماییهای اسلام و عمل رهبران بزرگ آن مشاهده می‌کنیم. در این خصوص دو نکته شایان ذکر است:

الف) اسلام بر فراگیری معلومات و افزایش اطلاعات مسلمین سفارش اکید دارد، تا آنجا که از پیامبر(ص) نقل شد است: «اطلبوا العلم من المهد الی اللحد»^{۱۲}. به این معنی که برای اندوختن دانش محدودیت زمانی وجود ندارد. هم‌چنین آمده است: «اطلبوا العلم ولو بالصدین»^{۱۴}.

بدین معنی که دوری راه و رنج سفر برای کسب دانش باید ناچیز شمرده شود. و نیز «اطلبوا العلم ولو بخوض اللجج و شق المهج»^{۱۵}. به این معنی که اگر طلب دانش در حد فرو رفتن در گردابها و ریختن خون قلبها دشوار باشد، باید این سختیها را بر خویش هموار کرد و هیچ مشکلی نباید مانع افزایش دانش مسلمانان شود. این همان نکته‌ای است که مقام معظم رهبری تحت عنوان پیشرفت علمی دنبال می‌کنند. ایشان مشوق همگان برای تولید فکر و اندیشه هستند و کرسیهای آزاداندیشی را برای تولید علم سفارش می‌کنند.

ب) در روایتی از پیامبر اکرم(ص) نقل شده است که فرمود: «من كان له ارض فيزرعها و الا فليؤدها اخاه و لا يؤاجرها اياه»: هر که زمینی دارد آن را به کارد، وگرنه به برادرش بدهد و از او اجاره نگیرد. این روایت بیانگر یکی از سیاستهای اقتصادی پیامبر(ص) است. امیرالمؤمنین(ع) در نامه خود به مالک اشتر، یکی از وظایف استاندار را عمران و آبادی شهرهای منطقه مأموریت وی ذکر می‌کند و می‌فرماید: «جبايه خراجها، و جهاد عدوها و استصلاح اهلها و عماره بلادها». وظایف استاندار عبارت است از: جمع‌آوری مالیات آن منطقه و مبارزه با دشمن آن و به صلاح آوردن اهل آن و آباد کردن شهرهای آن.^{۱۶} و نیز به او می‌فرماید: «و لیکن نظرک فی عماره الارض ابلغ من نظرک فی استجلاب الخراج». باید نظرت درباره آباد کردن زمین رساتر از نگاهت درباره گرفتن مالیات باشد.^{۱۷}

۷ تأمین رفاه عمومی

از مطالعه آیات و روایات چنین برمی‌آید که نظام اقتصادی اسلام تنها درصدد رفع نیازهای اولیه بشر نیست و با تأمین آنها کار خداوند را تمام‌شده نمی‌داند، بلکه درصدد تأمین رفاه بشر است. خداوند نعمتهای بی‌شماری را در اختیار انسان قرار می‌دهد که از آنها بهره‌گیرد. از دیگر ویژگیها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مبارزه با فقر و تأمین نیازهای هر فرد در پرتو کار خلاق و ارزش افزوده آن؛
- آزاد نگه داشتن بخشی از وقت انسان، برای خودسازی و رشد انسانی و تعالی معنوی؛
- اعتدال در مصرف، مبارزه با اسراف و نفی هر نوع اقتصاد تخریبی؛

- حفظ آزادی انسان در رابطه با عامل اقتصاد؛
- تأکید بر استقلال اقتصادی جامعه اسوه؛
- تأکید بر تکامل فنی و صنعتی؛
- برقراری عدالت اقتصادی.

جهاد فرهنگی و جهاد اقتصادی

علم آموزی و تحقیق از جمله مهم ترین عرصه های تجلی عملی شعار جهاد اقتصادی هستند. بر دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی فرض است در همه زمینه ها اهداف بلندی را مدنظر قرار دهند و با همت برتر و کار متراکم تر، به سوی این اهداف افتخار آفرین حرکت کنند تا ایران عزیز، پس از گذشت چند دهه، به مرجع علمی جهانیان تبدیل شود. چندی است که آموزش و پرورش به ویژه دانش آموزان، به مطالعات علمی و پژوهشی روی آورده اند. این حرکات در مرحله سامان دهی و ایجاد زیرساختهاست که خوش بختانه موفق نیز بوده است، اما این همه کار نیست. در این نهاد باید جهش علمی صورت پذیرد، به گونه ای که همه نیروها وقتی فعالیتی را انجام می دهند، انجام مطالعات و پژوهشهای علمی و کاربردی در خصوص آن فعالیت به عنوان اصل تلقی شود. به عبارت دیگر، هیچ اقدامی بدون پشتوانه علمی و پژوهشی نباید شکل بگیرد.

رهبر معظم انقلاب، همت مضاعف و کار مضاعف را در استفاده بهینه از منابع و امکانات موجود، موجب رفاه و رونق زندگی ملت برشمردند و در همین زمینه لایحه هدفمند کردن یارانه ها را، بسیار مهم خواندند. به نظر می رسد که طرح تحول اقتصادی در این مسیر اهمیت شایان توجهی می یابد؛ به ویژه هدفمند کردن یارانه ها که شجاعت و دیانت بسیار زیاد و همت جهاد گونه و کار جهادی می طلبد.

عرصه دیگر تجلی عملی شعار جهاد اقتصادی، سرمایه گذاری و کار آفرینی است. یعنی کسانی که سرمایه و امکانات دارند، با همت بهتر و پرهیز از اسراف و بیهوده خرجی، دارایی خود را در راه کار آفرینی و سرمایه گذاری به کار گیرند. در این حوزه آموزش و پرورش باید به سرمایه اجتماعی خود توجه ویژه ای داشته باشد. زیرا تحقیقات نشان داده است که بین سرمایه اجتماعی و سرمایه اقتصادی رابطه مستقیمی وجود دارد. یعنی هرگاه سرمایه اجتماعی به درستی حفظ شود، سرمایه اقتصادی نیز افزایش می یابد.

در جهاد فرهنگی، تدبیر و شجاعت دو عنصر کاملاً ضروری در مقابله با دشمنان محسوب می شوند. اگر شجاعت نباشد و مسئولان در مقابل تحرکات و چهره های عبوس مستکبران خود را ببازند، بی تردید کشور شکست خواهد خورد، هم چنان که اگر تدبیر و هوشیاری نباشد، ممکن است دشمن با فریب و حيله گری، اهداف خود را محقق سازد.

این همان بصیرتی است که خواص از یک سو، و توده های مردم از سوی دیگر باید داشته باشند. آگاهی و شناخت برنامه های واقعی دشمن و تصمیم گیری صحیح و به موقع در مقابل طرحها و تحرکات بیگانه، در واقع مفهوم تدبیر و هوشیاری است. صهیونیستها، آمریکا و دیگر دشمنان ملت، گاه در لباس گرگ و گاه در لباس روباه ظاهر می شوند، هم چنان که برخی مواقع با چهره های خشن و خصمانه و برخی اوقات با چهره های فریبرانه حرکت می کنند.

به فضل الهی و در پرتو هوشیاری، شجاعت، تدبیر، اتحاد و ایستادگی ملت عظیم الشان ایران، دشمنان قادر به ضربه زدن به نظام اسلامی و جدا کردن ملت از نظام نخواهند بود و پیروزی و پیشرفت، آینده روشن تر این ملت و کشور را رقم خواهد زد.

پی نوشت

۱. شناخت اسلام، شهید بهشتی، ص ۴۴۰، مبحث حکومت- جهاد.
۲. تفسیر نمونه، ج ۴، ص ۸۲.
۳. سوره مبارکه بقره/ آیه ۱۹۰، تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۲۰۷.
۴. رساله امام خمینی، مسأله ۲۸۲۶ و ۲۸۲۷، مسائل دفاع.
۵. تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۲۰۷.
۶. تاریخ غیب کبری، محمد صدر، ص ۳۹۶-۳۹۱.
۷. همان.
۸. رساله امام خمینی، مسأله ۲۸۲۶ و ۲۸۲۷.
۹. کافی، ج ۵، ص ۳۶.
۱۰. تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۱۹۶-۱۹۴.
۱۱. همان، ص ۱۱۲.
۱۲. وسائل الشیعه، طبع سنگی، ج ۲، ص ۴۶۹، به نقل از تاریخ غیب کبری، سید محمد صدر، ص ۳۹۳.
۱۳. بحار الانوار، ج ۶۱، ص ۱۵۸، من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۲۳، وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۸۹.
۱۴. بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۷۷.
۱۵. بحار الانوار، چاپ بیروت، ج ۷۵، ص ۲۷۷.
۱۶. بحار الانوار، ج ۳۳، ص ۵۹۹.
۱۷. بحار الانوار، ج ۳۳، ص ۶۰۶.